

EGY 19. SZÁZAD ELEJI BIRTOKELIDEGENÍTÉS ESETE

A Stockhammer család Békés megyei jószágainak kiárúsítása

A török kiűzése után elnéptelenedett Békés megye öthatodát jelentő gyulai uradalmat a Harruckern család kapta meg. A famíliába történő beházasodásokat követő részesedések, a családon belüli birtokosztódások ellenére a Harruckern családtagok igyekeztek egybetartani az uradalmat. Az erős családi összetartás, a közös birtoklás lassította a nagybirtok szétforgácsolódásának folyamatát, illetve késleltette a középbirtokos réteg kialakulását. Ez a sajátos helyzet eredményezte, hogy a megye újraformálódó nemességén belül tulajdonképp csak a két szélső nemesi réteg: a nagybirtokosság és az armalisták csoportja alakult ki a megye vékony középbirtokos rétege mellett.¹

A Harruckern-uradalom történetében, illetve a megye középbirtokos rétegének a kialakulásában leginkább a Stockhammer család birtokrészeinek a kiárúsítása bizonyult döntő eseménynek. A Stockhammer famíliá viszonylag rövid ideig kötődött a megyéhez, de birtokrészeinek folytonos rendezése, majd azok eladása gyakran emlegetett családdá tette. A Harruckern-uradalom 1798. évi öt részre történő felosztásakor ugyanis Harruckern Mária Anna, azaz gróf Stockhammer Ferencné után gyermekei, Antónia, Rozália, Ferenc és Ignác örökölték a szarvasi részt.² Az adóssággal terhelt Békés megyei birtokrészek elidegenítését Stockhammer Ignác fia, Ferdinánd kezdte meg két ütemben, majd hasonlóan jártak el Stockhammer Ferenc örökösei is.³

Stockhammer Ferdinánd felerészben bírta Öcsödöt Stockhammer Ferenc örökösei mellett, illetve 1806-ban Gyoma tulajdonosa lett. A szarvasi birtokrészekon kívül — gróf Siskovics Józsefné csabai rátájának az „átvállalása” után

---

¹ A Harruckern-uradalom birtoklástörténetéről bővebben: *Szilágyi Adrienn: A Békés vármegyei Harruckern-uradalom birtoklástörténete – az uradalom közös birtoklásától a felosztásáig*. In: *Visszatekintés a 19–20. századra*. Szerk. Cúthné Gyóni Eszter – Wirthné Diera Bernadett. Bp. 2011. 11–29.

² A Harruckern-uradalmat az örökösök 1798-ban gyulai, békési, szentesi, csabai és szarvasi részre osztották fel. A szarvasi ráta részei: Szarvas, Endrőd, Gyoma, Öcsöd, Kondoros, Csákó és Csejt pusztának egy része. Lásd a tanulmány végén: *A Stockhammer familia családfája*.

³ *Karácsonyi János: Békésvármegye története I–III*. Gyula 1986. III. 197–198.; *Nagy Iván: Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. I–XII. Pest 1857–1868., 1863. X. 374–375.; *Kempelen Béla: Magyar nemes családok*. I–XI. Bp. 1911–1932., 1915. IX. 453. Stockhammer Ferenc házasságából egy fiú, Hermann Lajos, illetve három lány született: Zsófia, Vilhelmina és Karolina. Hermann Lajos (1795–1858) a Stockhammer család utolsó férfi tagja — morvaországi és Békés megyei birtokos — a Bécs melletti Hütteldorfban utód nélkül halt meg.

— Csaba egynyolcadának birtokosaként jegyezték.⁴ Jelen tanulmányban — a megye legtekélyesebb főúrának hírében álló — Stockhammer Ferdinánd birtokeladásának a körülményeit kívánjuk ismertetni, amely egyben alkalmas az eladósodás, a hitelezés, a birtokrész-elidegenítés gazdasági és jogi folyamatának, továbbá az ezzel szemben fellépő, tiltakozását kifejező Harruckern-örökösök lépéseinek a bemutatására.

A birtokelidegenítés, hitelezés, zálog és csőd jogi szabályozása a korszakban

Az ősi jószágok öröklése és megosztása viszonylag egyszerűen történt a családon belül. Sokkal nehezkesebb és bonyolultabb azonban az az eset, amikor valamilyen okból családon kívüli értékesítés mellett döntött a birtokrész tulajdonosa. Az ősi birtokrészeket ugyanis nyomós ok nélkül, az örökösök sérelmére, illetve beleegyezésük hiányában eladni nem lehetett. A szabályozás ellenére többen mégis az ősi fekvőjószágokat, illetve birtokjogokat a szükségtől megszorítva, vagy épp minden ok és sürgetés nélkül zálogosították, eladták, ideiglenesen átruházták, különböző címek alatt lekötötték. Értelemszerűen ilyenkor a család tiltakozott és igyekezett megakadályozni, hogy a jószágrészek kikerüljenek a család tulajdonából, sőt bizonyított „csalárdság” esetén a familia peres úton is visszaszerezhetette az „örökre cserébe adott” jószágrészt.⁵

Mi több, az elidegenítéskor és zálogosításkor külön jog illette meg az öröklésre jogosultakat, hiszen az eladót a jog arra kötelezte, hogy örökösait az öröklés sorrendjében megkínálja (*praemonitio*). Ez pontosan az örökösök sérelmére történő birtokeladásokat kívánta megelőzni, ezért minden birtokeladásnál és zálogosításnál azokat a fiúkat, lányokat, atyafiakat, akikre az eladás vagy a zálogosítás birtokjogainak öröklése és háramlása tartozott — hogy azt vagy azokat magukhoz vehessék —, törvényesen meg kellett kínálni, azaz az eladást megelőzően előintéssel kellett élni. A megkínáltak ugyanis minden más vásárló előtt szabadon és teljes jogkörrel megvehették az eladásra váró jószágrészeket, illetve birtokjogokat. A megkínálásra csak az öröklésre jogosultak tarthattak igényt, ami kizárta a távolabbi rokonok, korábban osztozkodók és azok leszármazottainak kérelmét. Ha az eladó vagy a zálogosító ezt elmulasztotta, és birtokjogait a beleegyezésük nélkül elidegenítette vagy zálogosította, akkor a család az ilyen fekvőjószágok és birtokjogok vásárlóját a Királyi Kúria elé idézhette. A per lefolytatása után a felperes az eladott fekvőjószágokat és birtokjogokat közbeccsűje szerint megvásárolhatta. Ha az előintést követően valamelyik fiú, leány vagy atyafi szerette volna a fekvőjószágokat megvásárolni, akkor azt bíró előtt — aki előtt végbement a megkínálás is — kellett bejelentenie, majd az eladás feltételeinek teljesítését, az eladás összegének lefizetését rövid határidő-

⁴ *Karácsonyi J.*: Békésvármegye i. m. III. 169., 201., 203.; *Nagy I.*: Magyarország családai i. m. X. 857–871.; *Kempelen B.*: Magyar nemes családok i. m. X. 232. Csaba felének kétharmadát gróf Sztáray Albert, egyharmadát gróf Trauttmansdorff József, Csaba másik felét gróf Bolza József, gróf Batthyány István, gróf Eszterházy Mihály és gróf Stockhammer Ferdinánd birtokolta.

⁵ *Werbőczy István*: Tripartitum: a dicsőséges Magyar Királyság szokásjogának hármaskönyve. I. rész 71. cím. Pest 1844.

höz kötötték. Amennyiben a megkínáltak az ajánlás ellenére nem támasztottak igényt a megvásárlásra, akkor a későbbiekben nem élhettek a visszakövetelés jogával.⁶

Az eladónak abban az esetben nem kellett a megkínálás jogával élnie, ha főbenjáró ítélettel elmarasztalták, letartóztatták, büntetés miatt bírói kézbe adták, vagy külső ellenség tartotta fogságban, és az eladás által kívánta kiváltani magát. Ilyenkor a fekvőjóságait megkínálás nélkül bárkinek, bármilyen összegért, bármikor szabadon eladhatta. Az eladó akkor is szabadon elidegeníthette a fekvőjóságait, ha az ajánlattevő a határidőig nem teljesítette a feltételeket, illetve nem tette le a megajánlott összeget.⁷

Többek között az eladás körüli nehézségek miatt igen elterjedt volt az ingatlan zálogba adása. Abban az esetben, ha a jóságot adósság miatt átadták egy hitelezőnek, akkor zálogról (*pignus*), ha átadás nem történt, azaz az ingatlanra bejegyzett teher csak a hitel biztosítását szolgálta, akkor lekötött jóságról, ingatlanjelzálogról (*hypotheca*) beszélhetünk.⁸ A záloghitelező, zálogbirtokos, zálogtartó a zálogos ingatlant birtokában tarthatta, használhatta, sőt alzálogba adhatta, illetve a tulajdonvédelem joga is megillette. A zálogbirtok után kapott összeg voltaképp a zálogbirtok határozott időre — legfeljebb harminkét évre — szóló jövedelmének előre megvásárlása volt. A zálogbirtokot, illetve a hasznok szedésével járó jogot zálogszerződés biztosította a felek között. A zálogba adott birtok visszaváltása felmondással történhetett, amit nemcsak a zálogadós, hanem annak örökösei és az osztályos atyafiak is kezdeményezhettek.

Ha valaki zálogosítani kívánta jóságát, akkor — hasonlóan az eladáshoz — a felszólítást itt sem lehetett mellőzni, hiszen ennek hiányában a zálog támadható volt. Következésképp az elsőbbség a zálog esetén is érvényesült, így a zálogkötést sem lehetett elhallgatni az örökösök előtt.⁹ A fekvőjóságok és birtokjogok zálogosításáról már csak azért is külön rendelkeztek, mert sokan úgy kötötték le jóságukat, hogy egész életükben fel sem bontották, így a zálogba adó halálát követően könnyen a záloghitelező kezébe kerülhetett a birtok. Hogyha a zálogba adó örökö-

⁶ Bódiné Beliznai Kinga – Horváth Attila – Zlinszky János: A magyar magánjog története. In: Magyar jogtörténet. Szerk. Mezey Barna. Bp. 2004. 86–117.; Frank Ignác: A közigazság törvénye Magyarhonban. Buda 1845. 363. 194 § Az ajánlásról. 343. 185 §: A nemesi birtok átruházását örökbevallásnak (*fassio perennalis*) nevezték, amely személyesen, hiteles pecsét alatt, bevallólevéllel, az örökösök szabályos megkínálása után lépett érvénybe. Az örökvallást a királyi kancellárián vagy hiteleshely előtt kellett tenni, ahol a megtörtént eladásról igazolást adtak ki. Az átadást igazoló levél elmulasztása esetén az átruházás formai hiba miatt érvénytelen lehetett. Az eladás személyesen vagy törvényes megbízott által élő szóval történhetett. A végbement adásvételt jegyzőkönyvbe kellett iktatni, a levéltárba kellett helyezni, majd a tanúsító öröklevelet hiteles pecsét alatt kellett kiadni, azaz a magánpecsét nem számított hitelesnek.

⁷ Frank I.: A közigazság törvénye i. m. 362. 193 §: A felszólítás a szolgabíró és az esküdt, illetve a királyi tábla hiteles jegyzője által történhetett. Azokat, akikről az eladó nem tudott, a megye előtt együttesen szólíthatta fel. Aki a felszólításkor tiltakozását nem fejezte ki, azt úgy tekintették, mint aki hallgatásával beleegyezett az eladásba. A szerződést teljes terjedelmében kellett közölni, majd a vétel bejelentésére 15 napot adtak, aki addig szándékát nem jelentette, később az eladás ellen panaszt nem tehetett.

⁸ Uo. 365. 196 § A zálogosításról. A zálogosítás régebben hiteles bevallás mellett történt, később törvényes bevezetés, sőt királyi helyben hagyás is kísérte.

⁹ Uo. 367. 197 § A zálog átvételéről, 370. 199 § A zálog feltételéről.

sei bizonyítani tudták, hogy a zálogba adott fekvőjóságok és birtokjogok zálogcímen kerültek idegen kézre, akkor az esetleges elévülési időt is figyelmen kívül hagyva az örökösök visszaigényelhették azokat.¹⁰

Az idézett szabályozásokon túl a következő törvénycikkek kerültek elő a Harruckern-örökösök tiltakozása során: az 1638. évi 29. törvénycikk — 600 forint erejéig elzálogosított fekvőjóságokra nézve perújítás útján jogorvoslat kérése szükséges —, az 1655. évi 35. törvénycikk — az országon kívül lakók a fekvőjóságok árát törvényes örökösök sérelmére nem vihetik ki —, illetve az 1655. évi 52. törvénycikk — a kisebb összeggel megkínálók ügyét ugyanakkor, ugyanazon perrel kell eldönteni; illetve a zálogjogról magánpecsétek alatt és tulajdon kézírással kiállított levelek nem minősülnek jogerősnek.¹¹ Ezenfelül hivatkoztak még az 1723. évi 47. és 48. törvénycikkekre, az előbbi a fivérek nyereségéről és káráról, az utóbbi pedig a tékozlókra kiróható zárlatról szólt.¹² A 47. törvénycikk az osztály alá tartozó javak kölcsönös öröklését hangsúlyozta. Az osztály egységét és sérthetetlenségét ugyanis kifejezetten szem előtt tartotta a jog, hiszen az osztály létrehozásával, a családi vagyon megöröklésével felosztott jóságok ősvivé váltak, azaz az osztályba vitt szerzett javak, illetve a megosztott adományos javak is az ősiség alá helyeződtek. Az osztály következtében az osztályosok felelősséggel tartoztak egymás iránt, továbbá az osztály révén egymás osztályrészére kölcsönös öröklési igényt támaszthattak. Így az örökösök sérelmére történt elidegenítés, megterhelés, a javakra kötött szerződések és eladások jogtalanak minősültek. Ilyen esetekben az osztályosok több megyében fekvő javaira nézve a kerületi tábla, az egy megyében fekvőkre pedig a megyei bírak előtt kérhettek jogorvoslatot.¹³

Mihelyt pedig a fentebb megnevezett egyik vagy másik rendű perből kiderült a fekvőjóságok eltékozlása, akkor a megye hatóságának — ahol ezek a javak elhelyezkedtek — zárlatot kellett elrendelnie, majd valamelyik osztályos rokonnak — évenként teendő számadás terhe és a megye által megszabott díj mellett — a kezelésébe kellett kiutalnia. A zárlatot (*sequestrum*) azonban nemcsak a tékozlás esetének fennforgása, hanem az ősi vagyon túlzott eladósodása miatt is elrendelheték, illetve önként kérhette azt a hitelekkel nem bíró adós. A zárlat során az adós zár alá vett birtokrészek feletti rendelkezési jogát felfüggesztették, továbbá az így beérkező jövedelmekből az adósságokat, a törvényes kamatokat kellett kifizetni a javak jövedelméhez és a kifizetendő adósságokhoz arányosítva. Miután a terheket lerótták, illetve esetlegesen a tékozló „megjavult”, akkor javait újra kormányzása és haszonvétele alá lehetett bocsátani, ha viszont a javulásnak semmi reménye sem mutatkozott, akkor továbbra is zárlat alatt kellett tartani.¹⁴

¹⁰ Hármaskönyv I. rész 82. cím. *Frank I.*: A közigazság törvénye i. m. 369. 198 § Ki válthatja meg a zálogot?

¹¹ *Corpus Juris Hungarici* – Magyar Törvénytár. 1608–1657. évi törvénycikkek. Szerk. Márkus Dezső. Bp. 1900. 387., 607., 617.

¹² Magyar Törvénytár. 1657–1740. i. m. 611–612.

¹³ *Bódiné Beliznai K.* – *Horváth A.* – *Zlinszky J.*: A magyar magánjog i. m. 97. Az osztállyal egyes ingatlanok, legelők, illetve királyi haszonvételek osztatlanul maradtak az osztályosok között, vagyis azokon közbirtokosság létesült a részesedés hányadának meghatározásával.

¹⁴ Hármaskönyv I. rész 59. és 60. cím.

Az adóssal szembeni pénzbeli követeléseket a betáblázás (*intabulatio*) biztosíthatta, hiszen ilyenkor az illető törvényhatóság nyilvános könyvekbe jegyezte fel az adós javait és terheit. A betáblázásnak ott kellett történnie, ahol az adós javai feküdtek, így nemesi és jobbágyi birtokait a megyei közgyűlésen vagy a szabad királyi városokban táblázhatták be. Máshol felvett bejegyzések nem bírtak jogerővel. Betáblázni viszont csak olyan követelést lehetett, amely pénzről, meghatározott összegről szólt, illetve amelyet beadott iratok alapján iktattak be. A betáblázási jegyzőkönyvet és névmutatóját szabadon, díjfizetés nélkül bárki megtekinthette, sőt kivonatot is kérhetett róla. A kitáblázás ugyanott ment végbe a visszaváltott kötelező levél felmutatásával, ezt pedig a semmisítés (*amortisatio*) követhette. Ekkor a betáblázás másolatát megküldték a Magyar Királyi Helytartótanácsnak, továbbá körlevél formájában vagy hírlapokban leköszölve az egész országban meghirdették. Ha egy év alatt ellenvetés nem érkezett, akkor kimondták a semmisítést. A fizetés mind az adós, mind a hitelező számára előre megadott helyen és időben történt, ahol a pénz értékének változásával is kalkuláltak.¹⁵

A csőd (*conkursus creditorum*) akkor állt fenn, ha valaki vagyonát annyira túlterhelte adósságokkal, hogy jószágainak jövedelme már nem volt elégséges annak teljes kifizetésére. Ekkor csődeljárást indítva a hitelezőket törvényes sorrend szerint elégítették ki. Ez gyakorlatilag olyan végrehajtást jelentett, amely a vagyonbuktott adóssal szemben a hitelezők javára történt, hiszen az adós vagyonát felosztották azok között. A „csődületről” szóló 1840. évi XXII. törvénycíkket — amely a német eljárást vette át — az 1839–1840. évi országgyűlésen alkották meg. A csődeljárás jóval rövidebb lett, hiszen törölték a fentebb már ismertetett feudális kibúvót, a zár alá vételt. Azaz míg a zárlatnál önként letétbe vagy zár alá helyezhették az adósok a vagyonukat, illetve a hitelezőket leginkább csak a kamatokból elégítették ki, addig a törvényben már célként jelent meg, hogy az eljárás során zár alá vett vagyon eladásából származó jövedelemből fizessék ki a hitelezőket. Ezt a szabályozott eljárást az adós vagy valamelyik hitelező kérésére indíthatták el. Az adós azzal az indokkal kezdeményezhette, hogy az adósságai meghaladták vagyonát. Az eljárás elindításával elveszítette jogi értelemben vett cselekvőképességét, így a bíróság egy perügylet és egy tömeggondnokot jelölt ki. A hitelező már akkor is az eljárás indítását kérhette, ha a kitűzött fizetési határidő lejárt, és bizonyította, hogy az adós nem tud eleget tenni tartozásainak. Ezt követően a bíróság hirdetményt tett közzé, hogy a hitelezők jelentsék be követeléseiket, az adós pedig adja elő bukásának okait.¹⁶

Stockhammer Ferdinánd adósságai és hitelezői

Stockhammer Ferdinánd vagyonát kiskorúként örökölte meg, így 1796-ban gyámul Vidovich Mihályt rendelték ki, akit 1805-ben gróf Bolza Péter vál-

¹⁵ *Frank I.*: A közigazság i. m. 666. 335 § Zálogról, 670. 336 § Betáblázásról, 673. 338 § A fizetésről.

¹⁶ *Halmos Károly*: A csőd intézményének rövid története. Közgazdasági Szemle 59. (2012: 5. sz.) 540–557., 541–544. A közadós elleni végrehajtási eljárás során nem a hitelezők kielégítése volt a legfőbb cél. Főként azért nem, mert a vagyon leginkább a földbirtok jelentette, amelyet a család egykezett megtartani.

tott. Stockhammer Békés megyei birtokainak átvételétől kezdve tartozásokkal küzdött, hiszen 1798-ban atyai öröksége, 1801-ben pedig gróf Siskoviczné zálogos csabai birtoka után viselt adósságot.¹⁷ A csődületi per így nem volt ismeretlen Stockhammer számára, hiszen a megörökölt kölcsönei után 1798-ban — tehát már a megöröklés évében — Békés megye törvényszéke előtt pert indítottak atyja hitelezői. A per kimutatása szerint 400 000 bankóforintot kitevő ősi adóssággal bírt. Az ekkor elrendelt bírói zárlat végül az adósságok kifizetése nélkül bontódott fel.¹⁸

A következő zárlatot Stockhammer már önként vállalta és indította 1824-ben. A javak gondviselőjének ekkor báró Wenckheim Józsefet nevezték ki, később pedig Csepcsányi Tamás kinevezését kérte Stockhammer.¹⁹ Ennek megfelelően a Stockhammer Ferdinánd tulajdonában lévő Endrődöt, Ócsödöt, Csaba egynyolcadát, illetve Kondoros, Csejt, Szentmiklós, Csorvás és Sima-Berek pusztát mérték fel.²⁰

Stockhammer 1829-ben már 149 hitelezőnek tartozott. A kamatokkal terhelt tőkepénz 797 207, az elmaradt régi kamatok 266 184, a megítélt perek költségei pedig 14 740 ezüstforintot tettek ki, azaz az összes teher 1 078 130 forintot jelentett. Az első kiárusítást követő, 1833. évi kimutatás szerint a hitelezők száma 49-re csökkent. Ekkor a terhelt tőkepénzek értéke 595 645, a kétséges — azaz a perek kimenetelétől függő — tőkepénzek összege 89 324 forint volt. Ehhez még hozzáadódtak a régebbi kamattartozások is, amelyek 115 031 forintot tettek ki, azaz Stockhammer tartozása ekkor majd 800 000 ezüstforint-ra volt tehető.²¹

A hitelezők személyéről és a hitelezett összegekről pontos képet nyerhettünk az ekkor készült adósjegyzék segítségével, amit külön táblázatban is összegeztünk.²² A 49 hitelező alig egynegyede főúri családból, jellemzően a Harruckern-örökösök közül került ki, így a gróf Károlyi, gróf Eszterházy, báró Drechsel család egy-egy tagját találhatjuk a hitelezők között. Természetesen Stockhammer a Harruckern család közös pénztára és gróf Stockhammer Ferenc örökösei felé is tartozott. A legnagyobb hitelezője Budáról 225 000 forinttal gróf Festetich Albert volt. A kölcsönpenzeknek szintén nagyjából egynegyede — nem csupán főúri családtól — Bécsből származott, míg egyharmada, ideértve Csaba és Szarvas települését is, Békés megyéből került ki.²³ Ugyanakkor a

¹⁷ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) P 418. A. I. Fasc LL 1–91.

¹⁸ Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltára (MNL BéML) IV. A. 1. a. 714/1798. A felbontás körülményeire vonatkozó közelebbi információkkal nem rendelkezünk.

¹⁹ MNL BéML IV. A. 1. a. 952/1824., IV. A. 1. b. 1723/1826.

²⁰ MNL BéML IV. A. 1. a. 1738/1825., IV. A. 1. a. 1732/1827., 1734/1826.; MNL OL P 418. A. I. Fasc. M. f. 324. Stockhammer 1827-ben kérelmezte, hogy az összeírásra kirendelt deputációhoz a hitelezők közül Csepcsányi Tamás is csatlakozzon, és az egyben lemondó báró Wenckheim József helyére kerüljön. A megye elfogadta kérését.

²¹ MNL BéML IV. A. 1. 527/1835. Stockhammer pazarló életmódját az itt feltüntetett összegek és kamatok alapján nehéz megítélni, mint ahogyan azt is, hogy ilyen hosszú időtávon — az inflációval és a két deflációval számolva — az adósságai és annak törlesztései pontosan hogyan is alakultak. Abban azonban bizonyosak lehetünk, hogy ilyen összegeknek akár csak a kamattörlesztései is komoly terhet jelenthettek.

²² MNL OL P 418. A. I. Fasc. MM. Lásd a táblázatot: Stockhammer Ferdinánd hitelezői (1833).

²³ Békéscsaba története. Szerk. Jankovich B. Dénes – Erdmann Gyula. Békéscsaba 1991. 625–626. Csaba 1813-ban még kitért a hitelezés elől, bár az uradalmi prefektus erősen nyomorgatta. Végül 1816-ban adott kölcsönt a település Stockhammernek.

helyiek többségében kisebb összeget — 1000 forint körüli értékben — kölcsönöztek, így többek között a Harruckern-örökösök közös családgyűlésén jelen lévő Csepicsányi Tamás — egyben a Stockhammer-birtokrészek jószágkormányzója —, Bujanovits Ágoston, Vidovich Mihály vagy Bodroghy Papp örökösei is kisegítették Stockhammer Ferdinándot.²⁴

A hitelezőket végül a birtokrészek kiárusításából befolyt összegekből fizették ki. A második eladás utáni, 1835-ben készült összeírás már csak 33 hitelezőt jegyzett. A bécsi kölcsönzőket kifizették, a bejegyzett kölcsönöket kitáblázták, illetve Csepicsányi jelentése szerint a fennmaradt hitelezőkkel egyezségekre léptek, kivéve a Harruckern familiát és Stockhammer Ferenc örököseit.²⁵

Stockhammer első jószágeladása és a Harruckern-örökösök közös tiltakozása

A Harruckern-örökösök a Stockhammer-jószág részek kapcsán 1828. március 27-én Pesten gyűltek össze báró Wenckheim József elnöklése alatt.²⁶ A családgyűlésen közölték az egybegyűltekkal, hogy gróf Stockhammer Ferdinánd és hitvese, gróf Stockhammer Johanna önkényes bírói zár alá vételt, illetve a legfelsőbb helyről, a Magyar Udvari Kancelláriáról rendelt csődeljárás elindítását kérték azzal az indokkal, miszerint az odáig felhalmozott adósságokkal nem bírnak tovább. A csődeljárás elrendelésétől eltekintve kérésüknek helyt adtak, illetve a megyei szolgabíró és esküdt összeírása alapján minden ingó és ingatlan vagyonukat zárolták.²⁷

Az 1828. évi zár alá vételt azonban hosszasan egyeztetés előzte meg, ugyanis a csődeljárás megindítását Békés megye is szerette volna, de a megye törekvése sikertelen maradt, hiszen a csődeljárás elrendelése helyett a bírói zár alá vett javaknak újabb és pontosabb összeírását rendelték el. A második összeírás alkalmával Stockhammerék kimutatták, hogy az esztendei jövedelmekből fizetett kamatok nagysága csökkent, ezért új felírást és új kérelmet küldtek a megye által a kancelláriához. Ez azonban szintén elutasításra került azzal a megfontolással, hogy nem lenne-e hasznosabb a jószág egy részét eladni, annak árát a „lármásabb és nyughatatlan” hitelezők kielégítésére fordítani, ami által pedig a jószág nagyobb része esetleg megmenthető is lenne. Stockhammer Ferdinánd

²⁴ MNL BéML IV. A. 1. b. Ö78. Párhuzamként báró Wenckheim József terheit említhetjük: míg az indigena Stockhammer főként bécsi és pesti illetőségű hitelezők irányába tartozott, addig a megyéhez kötődő Wenckheim József megyebeli nemesektől — Szombathelyi József, Beliczay József, Tormássy Lajos, Stummer János, Lehoczky Lajos — kölcsönzött. A terhek között kiemelendő a Harruckern család közös kasszája irányába való tartozása, illetve a Wodianer Sámuel által nyújtott 225 000 forintnyi teher, ami a kölcsönök kétharmadát jelentette.

²⁵ MNL BéML IV. A. 1. 527/1835. Stockhammer Ferenc örököseit egyszerűen nem ismerte el a hitelezők között, a közös kassa felé pedig a többi családtag is tartozott.

²⁶ MNL OL P 418. A. I. Fasc. MM. f. 189–198. Pest, 1828. március 27. A családgyűlés résztvevőinek száma csekélynek mondható a megvitattott kérdés fontossága ellenére. Jelen volt báró Wenckheim József mint elnök, gróf Bolza József, Kárász Miklós mint Wenckheim Hermína képviselője, gróf Sztáray Albert mint gyermekeinek képviselője, gróf Eszterházy Mihály mint báró Schröfflné képviselője, Krammer Fülöp mint gróf Mitrovcszky Vilmos meghatalmazottja, Röth József a gróf Károlyi familia részéről, végül Belánszky László közös levéltáros.

²⁷ MNL OL P 418. A. I. Fasc. P. f. 189–198. 1828. március 27.

az 1826. augusztus 17-én ismét megküldött felírásban ellenben közölte, hogy bár a bécsi hitelezőket részben kielégítették, illetve az adósság némiképp csökkent, de a hazai hitelezők kifizetése épp ezért már nem történt meg. Sőt az adósság összességében növekedett, hiszen nemcsak a hitelezőknek nem törlesztett összegekről, kamatokról volt szó, hanem a perek költségét, az ágensek honoráriumát sem voltak képesek megfizetni. Épp ezért a jószágok egy részének eladási lehetősége miatt újra elrendelték a bírói zár alá vett jószágoknak és inusztriális jövedelmeknek az összeírását.

Immár a harmadik, Békés megyében történő összeírást 1827. október 8-án közölték. A zárlat ügyintézője a családgyűlés előtt az 1824. és 1827. év közötti számadásokat, az 1828. esztendő remélhető jövedelmének és kiadásának jegyzékét, illetve a zárlat kezdetekor készített kimutatást ismertette, amelyek alapján az adósságok mennyiségének a növekedését mutatta ki. Jelentése szerint az egész jószág becsértékét olyannyira meghaladta ez az adósság, hogy az egész jószág eladása sem fedezné az adósságok teljes kifizetését. Továbbá megjegyezte, hogy a grófné jószágja az általa felhalmozott adósságok kamatainak részletekben történő kifizetésére elegendő lenne, ezért a vagyon rendezéséből származó veszteségektől eltekintve érdemes lenne a gróf és a grófné vagyonait szétválasztani.

A jelentés után a Harruckern család legidősebb tagja a következő megfontolásokat tette mérlegelés tárgyává a családgyűlés előtt: miképp lehetne a bírói zár alá vett jószágoknak az eladását, idegen kézbe való kerülését meggátolni? Miképp lehet 25 886 forintnyi — egyrészt tőke (18 230 forint), másrészt hátralévő kamatok (7656 forint) — összegéről rendelkezni, amivel gróf Stockhammer Ferdinánd a Harruckern-örökösök irányába tartozik? Mindezek után gróf Stockhammer Herman, Karolina és Zsófia levelét olvasták fel, amelyben józágaik fenntartásának érdekében tiltakozásukat fejezték ki Stockhammer Ferdinánd bírói zár alá vett jószágainak eladását, illetve zálogosítását illetően. A családgyűlés határozata végül a zárlat fenntartását szorgalmazta, továbbá Stockhammer Ferdinánd perbe idézését rendelte el a család irányába való adóssága miatt.²⁸

Stockhammer tehát — a hitelezők és az ősi vagyon megtartása miatt — a csabai és öcsödi birtokrészeinek önkéntes bírói zár alá vételét már 1824-ben kérte,²⁹ majd a megye 1828. szeptember 16-án tartott közgyűlésén bírói zár alá vette, végül október 10-én és november 10-én tartott közgyűlésén közrebocsátotta az erre vonatkozó legfelsőbb utasítást is.³⁰ Stockhammer az önkéntes bi-

²⁸ MNL OL P 418. A. I. Fasc. P f. 189–198. 1828. március 27./1. Az első pontot követően felolvasták gróf Wenckheim Ferenc levelét az ügy kapcsán, aki szükségtelennek tartotta a Stockhammer-jószágok kiárusítását, így a családtagok általi zálogba vételt ajánlotta.

²⁹ MNL OL P 418. A. I. Fasc. M. f. 158–162. Stockhammer és hitvese — a bírói zár alá vétel miatt — javainak és adósságainak az összeírását az 1824. november 9-én tartott közgyűlésen mutatták be.

³⁰ MNL BéML IV. A. 1. a. 1709/1828., 1739/1828., 2148/1828. A megye újra felhívta Stockhammer figyelmét az 1723. évi 48-ik törvénycikk betartására, miszerint a zárlat alá eső jószágok jövedelméből mindenekelőtt az adósságok kamatait, illetve az ügyintéző honoráriumát szükséges kifizetni, tehát az adósságok rendezése és nem a jószágok eladása a cél.

rói zár feloldását 1831. augusztus 9-én kérte a Magyar Udvari Kancelláriától, amit a megye szeptember 13-án tárgyalt, és kérésének az elutasítása mellett határozott. Stockhammer 1832-ben ismét beküldte azon kérelmét, hogy a csabai és öcsödi birtokrészeit mindenképp el szeretné adni.³¹ A kancellária engedélye végül 1832 novemberében érkezett meg arról, hogy Öcsödöt és Csabát Kondorossal eladhatja, Gyomárról pedig később döntenek majd. A Harruckern-örökösöket Stockhammer ügyintézője, Csepcsányi Tamás értesítette a kancelláriától érkezett döntésről.³² Stockhammer kérelme — immár a legfelsőbb hely engedélyével — 1833. január 14-én újra a megye közgyűlése elé került. A csabai és öcsödi birtokrészek eladása miatt a megye újabb küldöttséget rendelt ki, továbbá rendelkeztek az újságban megjelenő hirdetményről, illetve a család megintéséről is.

Stockhammer a megye előtt bejelentette a jószágok — Csaba egynyolcad részének, Kondoros pusztának, Öcsöd fele részének — utolsó árát, és egyben cáfolta a Harruckern család által felhozott vádakat. Az árakat tekintve Csaba egynyolcad részét — ide nem értve Kondorost — 100 000 forintért kívánta eladni.³³ 1833. február 9-én — miután a hitelezőket tovább nem lehetett várakoztatni — megtörtént a család megintése, azaz amennyiben a család meg kívánta váltani ezeket a birtokrészeket, akkor tizenöt napon belül leleznie kellett azt, illetve a megadott összeget készpénzben Gyomán kellett lefizetnie.³⁴

Bolza József tiltakozó válasza 1833. március 10-én került a megye elé lényegében Stockhammer február 14-én tett állításaira. Stockhammer szerint ugyanis már az 1798. évi osztáskor rosszabb föld jutott neki, sőt gróf Siskovicsné halálát követően adóssággal terhelt részeket szerzett meg. Bolza szerint — ha ez igaz is lenne — Stockhammer az osztásnál elszenvedett igazságtalanságot és adósságának csökkentését külön perrel orvosolhatta volna. Bolza és Stockhammer között a gróf Siskovicsné után megörökölt csabai rész jogi alapelőfeltételként sem volt egyetértés, hiszen Bolza szerint azt nem zálogként, hanem — mint a többi osztályos — tulajdonosi joggal örökölte meg. Következésképp Stockhammer Siskovicsné rátájának egynyolcad részét kétesztendei zálog után nem zálogosként, hanem örökösként vette át, azaz ez a birtokrész ősi jószágként nem volt elidegeníthető. Mindezen felül Bolza tiltakozott az ellen is, hogy a birtokrészek idegen vevőkhöz kerüljenek, hiszen azt az örökösök is megválthatják. Bolza tehát egyrészt a csabai zálogbirtokot osztályrésznek tekintette, másrészt a megajánlott összeg feléért hajlandó volt megváltani, végül pedig újra csak az 1723. évi 48. törvénycikkelyre hivatkozott.³⁵

³¹ MNL OL P 418. A. I. 55. f. 147–153.; MNL BéML IV. A. 1. a. 1152/1832. Bolza József tiltakozását 1832. május 11-én nyilatkozatban, majd az 1832. augusztus 9-én tartott közgyűlésen szóban fejezte ki.

³² MNL OL P 418. A. I. Fasc. LL. f. 360.

³³ MNL OL P 418. A. I. Fasc. LL. f. 143.; MNL BéML IV. A. 1. a. 9/1833.

³⁴ MNL OL P 418. A. I. Fasc. LL. Az egyik türelmetlen hitelező gróf Festetich Albert volt, aki „executió”-val, azaz végrehajtással fenyegetőzött. Stockhammer összes tartozása irányába ekkor már 275 150 forint volt, illetve további 56 000 forintot kért. Csak ezen hitelező felé 331 750 ezüftforinttal tartozott Stockhammer.

³⁵ MNL OL P 418. A. I. Fasc. LL. f. 128. Bolza Józsefnek a megye közgyűlése elé beterjesztett válasza. Szarvas, 1833. március 10.

A család 1833. június 17-én Pozsonyban gyűlt össze újra azt megvitatni, hogy miként lehetne gróf Stockhammer Ferdinánd bírói zár alá vett jószágait, úgymint a csabai és öcsödi birtokait — amelyeknek elidegenítése már legfelsőbb helyen engedelmet nyert — az eladástól megmenteni. Az örökösök természetesen a család jószágainak a fenntartása érdekében már minden szükséges ellentmondást és törvényes tiltakozást megtettek. A tiltakozáson túl azonban a családnak minél előbb tényleges lépésekre kellett elszánnia magát, mert az adósságok visszafizetésének érdekében meghozott bírói ítélet végrehajtása — a birtokrészek esetleges áron aluli eladása — egyre közeledett. A megkínálásnak megfelelően gróf Stockhammer Ferdinánd kijelentette, hogy kész az eladásra kínált csabai, öcsödi, kondorosi és csejti jószágrészt 200 000 forint fejében átadni a Harruckern-örökösöknek. Az örökösök a konkrét ajánlatról tanácskoztak tovább, miszerint a család közös vagyonának³⁶ a lekötésével kölcsönt vehetnének fel, amiből a fentebb felsorolt birtokrészeket megvásárolhatnák, és a megszerzett részeket a meglévő közös vagyonhoz kapcsolhatnák. A közös vagyon és ezen hozzákapcsolt részek évi jövedelmei nemcsak az adósságok kamatait fedeznék, hanem a tőkepénzek befizetését is szolgálnák.³⁷ A családtagok gróf Stockhammer javaslatát azért is elfogadhatónak vélték, mert a szerzett jószágok kiterjedése, jövedelme, illetve a már meglévő közös vagyon hozama fedezhette volna a fizetendő összeget, továbbá a közös vagyon megterhelése nem ellenkezett a családtagok magánvagyonával sem. Megbízták tehát a család szeniorját, hogy ezt az állásfoglalást közölje minden családtaggal, akik remélhető egyetértésüket legkésőbb július 25-ig megküldik Pozsonyba.

Az idő rövidsége miatt a kölcsönpénzről is gondoskodni kellett, ezért egy meghatalmazólevelet készítettek, hogy a közös vagyon terhére — a megszerzendő jószág rész érdekében — 200 000 forint kölcsön felvétele megtörténhessen, illetve gróf Károlyi Györgyöt, gróf Sztáray Albertet, gróf Eszterházy Mihályt és báró Bedekovich Lajost külön megbízták egyéb pénzforrások felkutatásával. Megegyeztek, hogy előreláthatóan a következő évben augusztus 1-jén Pozsonyban ül majd össze újra a családgyűlés, ahol az ügy érdekében mindenkinek vagy személyesen, vagy képviselő útján jelen kell lennie, hogy az egyezség létrejöttön, a kölcsönpénz felvétele megtörténjen, és minden további szükséges intézkedésről gondoskodjanak. Az egyezség megtételénél külön figyelmet érdemelt, hogy a megszerzendő összeg az adósságok kifizetését fedezte volna, illetve ezenfelül további adósság nem terhelte volna a családtagokat. Mindemellett a család megbízta a zárlat ügyintézőjét, hogy értekezzen a következő gyűlésig a

³⁶ MNL OL P 418. Fasc. P f. 33–37. 1806. október 1./4., f. 50–58. 1808. március 18./1.,3. Fasc. MM. f. 127–139. 1830. június 7./5. A Harruckern-örökösök közötti végső felosztást követően közös jószágként tartották meg a gyulai és a székudvari malmot, illetve a csorvási, a kis-apácai és a bélmegyeri pusztarészt. A malmokat később lebontották, így az említett pusztarészekre szűkült a Harruckern-örökösök közös vagyona, amit leginkább a közös költségek fedezésére tartottak fenn.

³⁷ MNL OL P 418. A. I. Fasc. LL. f. 364–369. A család Stockhammer-birtokrészeit a közös részekhez kapcsolhatta volna, továbbá az örökösök úgy vélték, hogy a közös vagyon hozama 130 000, illetve a mintegy 8000 holdból álló puszták 30 000 forinton felüli árendajövedelmet hoztak volna. Az adósságok tőkepénzeinek kifizetésére 15 000 forint jutott volna. Ezen számítás szerint tizenhat esztendő alatt kifizethető lett volna a kért összeg.

hitelezőkkel, hogy kik lennének azok, akik a tőkájukat huzamosabb időre a családnál hagynák.³⁸ A Harruckern-örökösök vásárlásához nemcsak a családtagok egyetértésére, hanem a kölcsön előteremtésére is szükség volt. Az előbbi megvolt, az utóbbi viszont hiányzott. A Harruckern-örökösöknek tehát Stockhammer csabai és öcsödi birtokrészeinek a megvételéhez 200 000 forint kölcsönre volt szükségük, vállalva a kölcsön után fizetendő kamatokat is. A család szeniorja így kölcsönért folyamodott, megajánlva zálogul a közös pusztákat — összesen 8132 holdat — és a megszerzendő jóságokat.

A feljegyzések között két név fordult elő, akikhez a család hitelért fordult: az egyik gróf Zichy Károly, a másik gróf Erdődy Kajetán volt. A hitelezők meggyőzésének és a kölcsön megítélésének érdekében a család a közös vagyont és az újonnan megszerzendő birtokrészek árendáit, illetve a család közös tőkepénzét ajánlotta fel. Következésképp a következő adatokat küldték meg: a család oszthatlan közös jósága után esztendőként — haszonbérbe kiadva — 13 125 ezüstitforintnyi árendajövedelem, illetve 61 200 forintos tőkepénze után — évi 6%-os kamat mellett — 3672 ezüstitforintnyi bevétel került a közös kasszába. A család a közös vagynon és a tőkepénzen felül hajlandó volt lekötni a megszerzendő csabai és öcsödi részeket pusztáikkal együtt, amelyek további 12 026 ezüstitforint jövedelmet eredményeztek volna. Ez összesen 28 823 ezüstitforintot jelentett volna, amelynek a közös kasszába történő behajtását a család szeniorja biztosítottak láttá. Ezen összegeken felül a család megbízottja jelezte, hogy a megszerzendő birtokrészek nem szabadok, hanem bírói zár alatt vannak, azaz amint a rajtuk lévő adósságok kiegyenlítődnek, akkor a család megszerzi magának.³⁹ A kölcsön törlesztéséhez megajánlott jövedelem fele lényegében a hitelezők kifizetésétől és a bírói zár feloldását követően a jóságrészek birtokbavételének időpontjától függött. Ez pedig a kölcsönpenz visszafizetésének a bizonytalanságát, illetve több évre való elhúzódását vetítette előre.

A Harruckern-örökösök vagy a megajánlott alacsony törlesztőrészletnek, vagy a hitelezők kifizetésének, illetve a bírói zár feloldásának bizonytalanságából adódóan nem jutottak kölcsönhöz. Az 1833. év végén mind Stockhammer, mind a hitelezők egyre türelmetlenebbek voltak, sőt a kancellárián is kérdés támadt, hogy az eladás vajon milyen okból húzódik el ennyire. Stockhammer megunva a további várakozást egyfelől úgy vélte, hogy a megnevezett birtokrészeket már 1833 februárjában eladásra kínálta a Harruckern-örökösöknek, de miután az árát nem tudták letenni az év végére sem,⁴⁰ így az eladást a legnagyobb nyilvánosság előtt kell meghirdetnie. Másfelől pedig a tetemes összeget kitevő adósságai egyre inkább megnehezítették helyzetét, továbbá ezen birtokrészeknek az elidegenítésével ekkor még megmenthetőnek tartotta gyomai birtokát. Stockhammer végül Öcsödöt 80 000, Csabát 90 000, Kondorost 18 000 és

³⁸ MNL OL P 418. A. I. Fasc. MM. 370–391. 1833. június 17.

³⁹ MNL OL P 418. A. I. Fasc. 55. Gróf Zichy Károlynak küldött levél. Pest, 1833. szeptember 21.; Gróf Erdődy Kajetánnak küldött levél. Pest, 1833. november 21.

⁴⁰ MNL OL P 418. A. I. Fasc. MM. 370–391.

Csejtet 30 000 forintért kívánta eladni, és mivel az egésztest egyben nem tudta elidegeníteni, így a részenkénti eladás mellett döntött.⁴¹

A birtokrészek eladásának a szándéka és a tényleges eladás között tehát majd két év telt el, hiszen Stockhammer 1832 októberében kapta meg az engedélyt legfelsőbb helyről. A család 1833 februárjában lett megintve, majd a 1833. június 17-én tartott családgyűlésen 200 000 forintban egyeztek meg, amit a család végül nem tudott teljesíteni, ezért novemberben elállt a vételtől. Így a zárlat felügyelője 1833. november 21-én kelt levelében jelezte, hogy bár szem előtt tartották a vérség elsőbbségi jogát, de hasztalan várakozás miatt Stockhammer kénytelen volt idegeneknek eladni birtokrészeit.⁴² Az eladásra végül 1834. március 28-án, az átadást igazoló levél felolvasására az 1834. április 22-i közgyűlésen, a birtokrészek hivatalos átadására pedig 1834. május 24-én került sor.

Miután az eladásra kínált birtokrészeket Stockhammer nem tudta egyben eladni, így több vevőhöz kerültek: Öcsöd felét báró Podmaniczky Jánosnak 80 000,⁴³ Csaba egynyolcadát és a kondorosi pusztát Stockhammer korábbi teljhatalmú megbízottjának, ekkor a megye országgyűlési követeként szereplő Csepicsányi Tamásnak, az ekkor szintén országgyűlési követnek választott, későbbi alispáni posztot elnyerő Szombathelyi Antalnak, a főadószedői poszton lévő Beliczay Józsefnek, illetve a megyei poszttal nem bíró Bodroghy Papp Józsefnek 114 000 forint értékben adta el.⁴⁴ Bár Csejt pusztát gróf Stockhammer Herman kívánta megvenni, de pénzt 1834-ig nem tudott felmutatni, így Csepicsányi nemes Kenéz Mihállyal és nemes Mihályi Istvánnal lépett egyezsége. Kenéz és Mihályi a 878 holdat, minden hozzátartozó résszel 24 000 forintért vásárolták meg.⁴⁵ Az új birtokosokat egy bevallólevélbe foglalták, amit később többen is vitathatónak találtak, mint ahogyan azt is, hogy Csepicsányi Tamás adminisztrátor és vevő volt egy személyben. Az eladásból összesen 218 000 forint folyt be, amelyből 76 000 forintot gróf Festetich Albertnek adtak át, a fennmaradó összeg a gyomai uradalom kasszájába került.⁴⁶

⁴¹ MNL OL P 418. A. I. Fasc. LL. f. 393–394. Csepicsányi Tamás levele. Pozsony, 1833. december 1. A részenkénti eladás mögött egy esetlegesen kedvezőbb, magasabb összegekért történő kiárusítás szándéka is állhatott.

⁴² MNL OL P 418. A. I. Fasc. LL. f. 123–124.

⁴³ MNL OL P 418. A. I. Fasc. MM. A tárgyalások igen hosszúra nyúltak, hiszen báró Podmaniczky János csak 1834. április 20-án kötötte meg az egyezséget Pesten Csepicsányi Tamással. A Podmaniczky család öcsödi jószágát nem vette saját kezelésbe, hanem földesúri jövedelmeivel együtt bérbbe adta a községnek 4000 ezüstitforintért. A közlegelő elkülönítésére a másik birtokossal, gróf Bedekovichcsal egyetértve 1839-ben indítottak pert. *Karácsonyi J.*: Békésvármegye i. m. III. 193. Podmaniczky az 1834-ben megvásárolt birtokot 1854-ben is bírta.

⁴⁴ Békéscsaba története i. m. 740. A Stockhammer-jószág rész később még jobban szétdarabolódott: gróf Leiningen, Kosztolányi, Hellebrandt, Fehér, Omaszta, Simay családok is vettek egy-egy részt belőle. Így Csaba 1845-ben tizennégy földesúrral kötötte meg az örökváltási szerződést. „Több földesúr lévén Csabán, minden földesúr saját színevel jegyeztette meg jobbágyait. E szín, a jobbágy háza külsején, például az ablakok vagy ajtók körül egy szalagban volt kifejezve, melyet a hajdu odafestett.”

⁴⁵ MNL OL P 418. A. I. Fasc. LL. Az egyezség kelte: Gyoma, 1834. április 9. A megállapodás azt is tartalmazta, hogy miután a csudaballai pusztával határbeli per forgott fenn, így azt Stockhammer a saját költségén rendezzi majd. A pusztarész 1834. augusztus 6-án Bedekovich Rudolffhoz, majd 1842-ben Németh Antalhoz került.

⁴⁶ MNL OL P 418. A. I. Fasc. LL. f. 194–196. Csepicsányi Tamás válasza Stockhammer Herman és Bedekovich János 1834. április 30-án kelt ellentmondó nyilatkozataira.

Az eladás azonban közel sem zárult le ennyivel, hiszen Bolza József 1834. június 8-án nyújtotta be az elidegenítéssel szembeni többpontos ellentmondását. Bolza elsőként tért ki az 1832. évi bírói zár feloldása elleni tiltakozására, miszerint Stockhammer nemhogy nem adhatta volna el birtokrészeit, de már az engedelmet sem kaphatta volna meg azokra. A korábbi érvek megismétlése mellett új érvként jelent meg tiltakozásában, hogy idegen vevőkkel szemben a család nem egyenlő bánásmódban részesült, hiszen amíg a családnak egy összegben kellett volna letenni a kért árat, addig ezt az idegen vevőknek nem írták elő, sőt többek a tiltakozás időpontjában is tartoztak Stockhammernek.⁴⁷

Stockhammer válaszára nem kellett sokat várni, hiszen a megye közgyűlése előtt 1834. augusztus 15-én olvasta fel Kállay Ignác, a megye jegyzője. Stockhammer korábban tett ellentmondásában elhangzó sérelmeit és válaszait ismételte meg. Az eladást illetően úgy látta, hogy az 1833. évben alkut ajánlott a család örököseinek, amit viszont nem tudtak teljesíteni. Tíz esztendő telt el az 1824. évi bírói zár alá vételt követően, épp ezért Stockhammer nem érti, mennyi időre lett volna szüksége a tiltakozó családtagoknak? Hogy az eladás „fortélyos” lett volna azáltal, hogy a vevők egy eladást igazoló levélbe kerültek be, egyértelműen tagadta Stockhammer, hiszen az eladás az újságban publikáltatott, a költségek kímélésének érdekében iktatták egy levélbe a vevőket. Ahhoz pedig, hogy az adókat kifizette-e vagy sem, vagy az új vevők tartoznak-e vagy sem, ahhoz Bolzának egyáltalán nincs köze – zárta válaszáat Stockhammer.⁴⁸

A család még ezután is tárgyalt arról, hogy a kiárusított öcsödi és csabai jószágrészeket hogyan tudná visszaszerezni. Az ügy áttekintésével 1834 októberében Röth Ignácot, a család közös ügyvédjét bízták meg. Röth meglátása szerint bár Stockhammer az előintésnek eleget tett, de az atyafiak a vérség jogán — a Hármaskönyv I. rész 60. címére hivatkozva — különös hatalmat formálhatnak az elidegeníthető jószágok megtartására, ha a bírói ítélet után idejében bejelentették a vásárlásra vonatkozó szándékukat. Az előintés törvényes elvét azon cselekedet sem változtatja meg, hogy valamennyi vevő nevét és valamennyi eladott jószágot egy bevallólevélbe iktatták be. Röth Ignác a családnak azt a szándékát, hogy az eladott jószágrészeket azon az áron visszavásárolják, amelyen a mostani birtokosok bírják, nem támogatta. Célravezetőbbnek vélte, hogyha a néhai gróf Siskovicsné zálogának visszaváltásáért indítanak pert a Királyi Tábla előtt, hiszen ez a kereset nem tagadható meg a családtól. Még úgy sem, hogy gróf Stockhammer Ferdinánd szintén tagja a visszaváltás igényét fenntartó famíliának. A visszavásárláshoz szükséges pénz megszerzéséről pedig elegendő az ítélet után gondoskodni.⁴⁹ A fiskálistól kikért javaslaton túl azonban nem tudunk a család további tényleges lépéseiről, vélhetően nem is voltak. Tulajdonképpen mivel Stockhammer az eladásra a kancelláriától kapott engedélyt, így elidegenítése törvényesnek volt tekinthető.

⁴⁷ MNL OL P 418. A. I. Fasc. LL. f. 176–183. Szarvas, 1834. június 8. Bolza József ellentmondása.

⁴⁸ MNL OL P 418. A. I. Fasc. LL. f. 109. 1834. augusztus 15. Gróf Stockhammer Ferdinánd válasza. A vádakra hozott ellenjegyzését Stockhammer kérte a megyei jegyzőkönyvbe felvenni.

⁴⁹ MNL OL P 418. A. I. Fasc. LL. f. 72–73. Pest, 1834. október 8. Röth Ignác levele.

*Stockhammer második elidegenítése
és a Harruckern-örökösök újabb tiltakozása*

Az 1834. évi elidegenítés után Stockhammer Ferdinánd következő eladására nem kellett sokat várni, hiszen a korábban megmentett Gyoma eladását kezdte szorgalmazni. Az elidegenítési folyamat itt sem indult másképp: a gyomai uradalmat a bírói zár alól 1835 áprilisában oldották fel.⁵⁰ Bár 1834-ben Stockhammer mind a megye, mind a királyi szék előtt úgy nyilatkozott, hogy javainak 1834. évi eladását követően minden tehertől mentesen fogja törvényes örökösöire, osztályos atyafiaira, illetve a Harruckern-nemzetségre hagyni, de négy év leforgása alatt újabb terheket vett fel. Ilyen rövid idő alatt Stockhammer 192 896 ezüstforint adósságot halmozott fel.⁵¹ A Harruckern-örökösök szemében „tékozló” Stockhammer Wodianer Móric nejének, Szitányi Ullmann Franciskának 1836-ban adta haszonbérbe a gyomai uradalmat, aki majd három év múlva örökáron birtokába is jutott annak. Stockhammer Ferdinánd ugyanis a 1839. szeptember 17-én tartott megyei közgyűlésen adta elő azon kérelmét,⁵² miszerint a nemzetség elsőbbségi jogától eltekintve 1839. május 1-jén meghatalmazott útján Gyomát Ullmann Franciskának adta el.

A Harruckern család tiltakozása ezúttal sem maradt el, hiszen a família képviseletében Bolza József nyolc pontban adta be kérelmét a gyomai birtokrészek elidegenítése ellen tiltakozva. Bolza bírói zár alá vételt, majd csődeljárás elrendelését kérte. Mivel az eladás nem csak az atyafiak elsőbbségi jogát sértette, tiltakozását a közgyűlésen kívül 1838. május 1-jén meghatalmazott által Ullmann Franciskának is megküldte, miszerint Gyomát nem tekintheti tulajdonának, hiszen sem megajánlás, sem a kért összeg lefizetése nem történt meg. Bolza továbbá hangsúlyozta, hogy Stockhammer engedelmet csak az előző eladásra kapott, azaz ebben Gyoma elidegenítéséről szó sem volt, sőt épp annak megmentését célozta a korábbi kiárusítás.

Stockhammer válaszában közölte, hogy Gyomáról és egyéb javairól valóban annyi szerepelt, hogy mindaddig bírói zár alatt kell tartania, amíg valamennyi hitelező meg nem egyezik annak feloldásában. Miután ez megtörtént, gyomai birtokát 1835. április 2-án feloldották a bírói zár alól. A feloldást akkor senki nem ellenezte, sőt az atyafiak sem, így a bírói zár alá vétel megszűnt, amit a kancellária is jóváhagyott. Stockhammer ezúttal is úgy érezte, hogy szabad tulajdonosi és eladhatási jogánál, továbbá a legfelsőbb hely határozatától fogva nem vétett a család ellen, így Bolza zárlat iránti kérésének valótlanúságra való építését méltatlan törvénytelenségnek nevezte. Az 1723. évi 47. törvénycikk értelmében a Királyi Tábla feladata volt nemcsak az eladások helyességének vagy helytelenségének, hanem a zárlat jogosságának a megítélése is. Az eladás helytelenségével szemben ugyanis Stockhammer úgy védekezett, hogy

⁵⁰ MNL OL P 418. A. I. Fasc. LL. f. 94. A zárlatot 1835. április 8-án bontották fel, de ennek feltetele és ígérete volt, hogy a megegyezést követően Stockhammer kárpótolja a gyomai lakosokat. Stockhammer ígérete ellenére kárpótlás nélkül távozott. Kondoros, 1839. október 26.

⁵¹ MNL OL P 418. A. I. Fasc. LL. f. 94.

⁵² MNL BeML IV. A. 1. a. 2019/1839. 1839. december 19-én a Gyulán tartott megyei közgyűlésen az 1505., 1506., 1507. szám alatt iktatták be.

Bolza a megyén keresztül zárlatot nem kérhet, sőt a megyei közgyűlés 1838. április 10-én és szeptember 17-én kelt törvényszerű végzései is rendelkezésre állnak. Azaz miután az eladás bekövetkezett, így a bírói zár alá vétel csak akkor lehetséges, ha azt az új tulajdonos vagy örökösei kérik. Mi több, a zárlat nem az „elpazarolt”, hanem az „elpazarolható” vagyonra kérhető, azaz az elidegenítést követően Bolza zárlatra vonatkozó kérése idejétmúlt.⁵³

Stockhammer továbbá hangsúlyozta, hogy Gyoma kiárusításából egyrészt csalóka pazarló életmódjára következtetni, másrészt az erre való hivatkozás nem elegendő a bizonyításhoz, harmadrészt szükségszerű eladását nemcsak tartozása és birtokának magas költsége magyarázta, hanem az a tény is, hogy minden esztendőben víz borította el birtokát, és többnyire csak a művelhetetlen harmada maradt száraz. Stockhammer egyszóval a felhozott vádakra bizonyítékokat kívánt, ezek hiányában viszont a zárlat megszüntetése, illetve Gyoma eladása jogos és törvényszerű volt. Stockhammer végül hivatkozott arra a tényre is, hogy miután nem a Magyar Királyság területén lakik, így személye és vagyona is más ország hatósága alá tartozik, azaz a Stockhammer elleni vádak érvényesítése nemhogy a megye hatáskörén kívül esett, hanem feljebbviteli fórumon is nehézkes lett volna érvényt szerezni azoknak.⁵⁴

A Harruckner-örökösök nevében a család közös ügyvédje, Salacz László 1840. október 27-én terjesztette be ellentmondását a megye közönsége elé, amelynek legfőbb pontja az volt, hogy az elidegenített birtokot a vérségi jogok érzékeny megsértésével adták el Ullmann Franciskának.⁵⁵ A család tiltakozását azonban Wodianer Móric sem hagyta szó nélkül, hiszen Bolza zárlat alá vételi kérésére nézve úgy vélte, hogy az eladás helytelenségének a bizonyítása a Királyi Tábla elé való, azaz a megye elé a bírói zár alá vétel tartozik, ami egyébként is a törvény értelmében megelőző, nem pedig visszaható jog, vagyis csak az elidegeníthető és nem a már elidegenített javakra kérhető. Wodianer továbbá tagadta, hogy törvényes bevállalás nélkül vették volna meg Gyomát.⁵⁶

A család ennél az elidegenítésnél sem tudta érvényesíteni elsőbbségi jogait, így ahogy a csabai és az öcsödi, úgy a gyomai birtokrészek is családon kívüli személyek kezébe kerültek. Stockhammer második elidegenítése kapcsán megjegyzendő, hogy az első kiárusítással szemben mintha gyorsabban, a korábbi egyezkedéseket megkerülve zajlott volna le. Ennek lehetséges okaira eddig nem találtunk magyarázatot, de mindenképp kiemelendő és további kutatást igénylő kérdésként merülhet fel, hogy Stockhammer valójában hogyan is tudta újra megkerülni a famíliát, illetve véghezvinni Gyoma eladását.

---

⁵³ MNL OL P 418. Fasc. M. f. 4–23. Stockhammer így írt válaszában: „szívemben hordva ama gyalázatot, mely a pazarlás bélyegével nevemre ütetett”, majd így folytatta „nem tagadom voltak fiatal koromnak tévelygő lépései, melyekről nem álalom meg vallani, bár soha ne történtek volna”. Stockhammer továbbá úgy vélte, hogy a tíz év alatt atyja bűneiért is „megbűnhődött”, a bírói zár alá való felszabadulása pedig azt is bizonyítja, hogy megváltozott.

⁵⁴ Uo. Stockhammer Ferdinánd Békés megyéhez beadott válasza.

⁵⁵ MNL OL P 418. A. I. Fasc. LL. f. 35–36. Salacz László ellentmondása. Gyula, 1840. október 27-én. Felolvasta és kiadta Kis János, a megye főjegyzője.

⁵⁶ MNL OL P 418. A. I. Fasc. LL. f. 34–35. Wodianer Móric Békés megyéhez beadott levele. Gyula, 1840. november 14.

Gyoma új tulajdonosa – a Wodianer család

Az endrődi⁵⁷ és gyomai birtokrészeket megvásárló, zsidó vallásról református hitre áttért Wodianer família a kor egyik legismertebb pesti nagykereskedő családjának számított. A család a 18. század közepén települt át Csehországból Bács megyébe, ahol is terménykereskedéssel alapozták meg kezdőtőkéjüket. Wodianer Fülöp 1789-ben Szegedre költözött, és ott folytatott terménykereskedelmet, később bővülő kereskedése folytán Pesten is tartott fenn lakást és raktárt. Sámuel és Rudolf fiai szintén a kereskedői pályán helyezkedtek el: Rudolf Pesten végzett üzleti tevékenységet, Sámuel pedig Szegeden maradt. Wodianer Sámuel főként dohány-, gyapjú- és gabonaügyletekkel foglalkozott, így vagyont leginkább kincstári gabona- és dohányszállításból alapozta meg. Miután nagyszabású kereskedését már nem tudta Szegeden folytatni, Pestre helyezte át székhelyét, ahol először lakhatási, majd 1834-ben nagykereskedői jogot kapott. Még ugyanebben az évben Bécsben is indítványozta ezt, de ott kérelme elutasításra került. Wodianer az 1830-as évekre már vezető szerepet vívott ki a gyapjúkereskedelem terén, amelyre sikertelenül próbált meg kizárólagos jogot formálni. Sámuel üzleti tevékenységét 1833-tól 1840-ig fiával, Mórival folytatta. Később Móric Bécsben nyitott nagykereskedést, de feltehetően csendestársként megmaradt a pesti cégben is. A Wodianer család 1833-ban került rokoni kapcsolatba a másik nagykereskedő családdal, az Ullmann famíliával. Wodianer Móric ugyanis ebben az évben vette feleségül Ullmann Mór lányát, Franciskát.

A családból Sámuel 1839-ben tért át a zsidó vallásról, majd polgárjogot nyert és belépett a Polgári Kereskedelmi Testületbe. 1844-ben feleségével és két fiával, Mórival és Alberttel, *kapriorai* előnévvel nemességet nyert.⁵⁸ Az 1840-es évekre nemcsak a gyapjú-, hanem már a dohánykereskedelem is Wodianer, illetve a bécsi Sina báró kezén összpontosult. 1844-ben ők ketten kötötték le öt évre az egész tiszántúli dohányszállítást, azonban Wodianer üzleti tevékenységében egyre nagyobb szereppel bírtak a hitelügyletek.⁵⁹ Karácsonyi János szerint a Békés megyei gazdálkodást Sámuel fia, Móric vezette, akit Dávidházi Bekes Mórincnak, „nagy tehetségű s igen becsületos izraelitának” mondtak. Az izraelita szó csupán a család származását jelezhette, hiszen a csa-

⁵⁷ Wodianer Endrődöt Stockhammer Ferenc örököseitől vásárolta meg hasonló körülmények mellett, mint Stockhammer Ferdinánd esetében.

⁵⁸ *Bácskai Vera*: A vállalkozók előfutárai. Bp. 1989. 140., 168. A zsidó nagykereskedők számára — pár kivételtől eltekintve — a nemesítés teremtette meg a vállalkozói tevékenység teljes kibontakozását, ugyanakkor a nemesi rangra emelkedés egyben kilépést jelentett a felekezeti közösségükből is. Sámuel másik fia, Rudolf nem futott be ennyire sikeres pályát, ami összefüggésben állhatott az azal, hogy Rudolf nem tért át keresztény hitre, birtokképtelensége korlátozta hitelképességét, illetve hátrányos helyzetből indult a kincstári megbízásoknál. *Konrád Miklós*: Zsidóságon innen és túl. Zsidók vallásváltása Magyarországon a reformkortól az első világháborúig. Bp. 2014. 337. Wodianer Sámuel vállalkozói ambíciói mellett vélhetően a Nemzeti Kaszinóba történő felvételi kérelmének elutasítása játszott közre abban, hogy 1841 februárjában — a *Pesti Hírlap* és a *Jelenkor* áttérését publikáló cikkei alapján — áttért a református hitre. Még ugyanebben az évben a zsidó származásúak közül elsőként választották be a Nemzeti Kaszinóba.

⁵⁹ *Bácskai V.*: A vállalkozók i. m. 140–141., 153–160. Wodianer a Stockhammer családtagokon kívül a Wenckheim famíliának is kölcsönzött.

lád ekkor már áttért. Sámuel és fiai 1846-ban már Békés megye szavazattal bíró nemeseinek lajstromában foglaltak helyet. A családi vagyon felosztásakor Sámuel fiai közül a gyomai uradalmat Albert kapta meg.⁶⁰ Wodianer a Stockhammer-birtokrészek megvásárlásával tulajdonképpen hitelezői pozícióját váltotta be, azaz a hitelfelvétel, illetve a bérlet ilyenformán a tulajdoneladás előszobája volt.

A többi vásárló – a megye új középbirtokosai

A Stockhammer-birtokrészek kiárusításának egyik legfeltűnőbb alakja Csepcsányi Tamás, aki 1813-ban Pesten letett ügyvédi vizsgája után költözött a megyébe, ahol már a költözés évében a megye tiszteletbeli aljegyzője lett. Megyei szolgálatával párhuzamosan 1814-től az endrődi és a gyomai uradalom ügyvédjeként szolgált. Csepcsányi tehát már pályája kezdetén kapcsolatba került a Stockhammer családdal, így 1816-ban gróf Stockhammer Ferdinánd és özvegy gróf Stockhammer Ferencné meghatalmazottja, 1817-től egészen 1839-ig gróf Stockhammer teljhatalmú megbízottja, 1828-ban Stockhammer Ferdinánd kérésére a bírói zár alá vétel gondviselője volt. A Stockhammer család képviselőiben több évben jelen volt a Harruckern-örökösök közös családgyűlésén, majd 1838–1846 között már csabai birtokosként állandó tagjává vált. Stockhammer csabai birtokrészéből 1834-ben vásárolt, amit később fiai, Gyula és Béla birtokoltak. Csepcsányi uradalmi szolgálata lényegében a Stockhammer családnál viselt pozíciókban merült ki, ellenben a megye 1833-ban országgyűlési követnek választotta, 1836-ban pedig a csabai járás elnökének nevezték ki.⁶¹

Szombathelyi Antal 1823-ban szerzett ügyvédi vizsgáját követően 1827-ben gyomai uradalmi fiskálisként, 1828-ban pedig tiszteletbeli alügyészként kezdte pályáját. Csepcsányi Tamáshoz hasonlóan ügyvédi képesítésének megszerzését követően rövid időn belül mind a megye, mind az uradalom szolgálatába állt, sőt 1826-ban gróf Stockhammer ügyvédjeként jelent meg a családgyűlésen. A Stockhammer-uradalommal azonban kevésbé alakult ki hosszabb távú kapcsolata. 1831–1832-ben ugyanis fűzesgyarmati uradalmi fiskális lett, ez az uradalom pedig báró Wenckheim Karolina után báró Blanckenstein Henrik tulajdonát képezte. Ennek megfelelően még 1830-ban és 1834-ben is megfordult a családgyűlésen, de már mint gróf Blanckenstein Henrik képviselője, később pe-

⁶⁰ *Járolai József*: Dokumentumok az 1848–49-i forradalom és szabadságharc Békés megyei történetéhez. (Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból 16.) Gyula 1995. 8–9. Wodianer Sámuel 1839-ben a körösladányi Wenckheim-uradalmon közel húszezer juhot tartott, svájci tehenészete pedig — megfelelő takarmány termesztésére alapozva — vaj termelésével foglalkozott. MNL OL P 418. A. II. c. f. 352–353., 359. Wenckheim József 1831-ben adta zálogba a kigyósi pusztát Wodianer Sámuelnek. 1832. január 28-án Wodianer Sámuel és Wenckheim József zálogösszerződést kötött. *Karácsonyi J.*: Békésvármegye i. m. III. 177. Wodianer Albert 1886-ban magyar bárói rangot kapott. Neje borosjenei Atzél Zsófia, akivel együtt építtetője volt a gyomai katolikus templomnak, és alapítója az ottani árva- és szeretetháznaknak.

⁶¹ *Karácsonyi J.*: Békésvármegye i. m. III. 175.; *Nagy I.*: Magyarország családai i. m. III. 132.; *Kempelen B.*: Magyar nemes családok i. m. III. 99.; *Héjja Julianna Erika*: Békés vármegye archontológiája és prozopográfiája, 1715–1848. (Közlemények Békés megye és környéke történetéből 11.) Gyula 2009. 277–278. MNL BéML V. B. 302.

dig mint báró Blanckenstein árváinak gyámja, illetve gróf Blanckenstein Keresztély törvényes meghatalmazottja. Bár Szombathelyi Antal 1834-ben szintén vásárolt a Stockhammer-féle nyolcadból, a családi jegyzőkönyv tanúsága szerint többet nem fordult meg a családgyűlésen, sőt 1845 előtt túl is adott a megvásárolt birtokrészen. Az 1830-as évek elejétől Szombathelyinél sokkal jelentősebbé vált a megyei szolgálat, így országgyűlési követ (1833), a békési járás bírása (1836), megyei főügyész (1842), megyei főjegyző (1843), majd első alispán (1846–1849) lett.⁶²

Omaszta Zsigmond az 1820-ban megszerzett ügyvédi vizsgája után némileg hamarabb helyezkedett el a megyénél mint ügyész (1821), majd uradalmi szolgálatát 1826-ban kezdte mint szarvasi uradalmi ügyvéd, sőt ugyanebben az évben először tűnt fel a családgyűlésen is mint fiskális. Omaszta feltételezhetően a báró Schröfl család részéről jelent meg, ugyanis 1830–1831-ben idősebb gróf Eszterházy Mihály ügyvédje, az 1830. évi családgyűlésen gróf Mitrovsky Vilmosné képviselője volt. A „kettős” képviselőt érthető, hiszen gróf Eszterházy neje báró Schröfl Mannsberg Antónia volt, aki révén a szarvasi uradalom egyik részét, nevezetesen Kondorost bírta. Mitrovsky Vilmos pedig báró Schröfl Jozsefát vette nőül, aki után Szarvas egy részéhez jutott. Így az 1834. évi családgyűlésen gróf Eszterházy Mihályt képviselte, illetve a szarvasi uradalom mellett a csabai uradalom ügyeit is vitte ekkor. A családgyűlés közös fiskális szerepéből adódóan a gyűlésen más családtagok képviselőt — mint például gróf Trauttmansdorff József vagy gróf Stockhammer Ferdinánd — is ellátta. Omaszta Zsigmond a fentebb említett birtokszerzőkhöz hasonlóan a csabai Stockhammer-féle nyolcadból vásárolt, így birtokosként a családgyűlés állandó tagjává vált. Omaszta 1818–1846 között rendszeresen részt vett a családgyűléseken.⁶³ Ők hárman tehát egyértelműen kapcsolatban álltak a Harruckern-örökösökkel, amely ismeretség a birtokvásárlásnál vélhetően nem elhanyagolható tényező lehetett.

Ezzel szemben más birtokosok kettős szolgálata, illetve aktív részvétele közel sem ennyire egyértelmű. Egyetlen közös pontjuk, hogy a vásárolt birtokrész miatt megjelentek a közös családgyűléseken. Bodroghy Papp József Vas vármegyéből érkezett, és 1836-ban igazolt a megye előtt. Az előző pályafutásokkal ellentétben nem jeleskedett sem uradalmi, sem megyei szolgálattal. Igazolása is feltehetően csak a csabai járás esküdti (1837–1840) kinevezésének szólt. A családgyűlésen mindössze háromszor fordult meg: 1838-ban gróf Stockhammer Karolina képviselőjeként, majd 1840-ben és 1841-ben birtokosként. Bodroghy 1834-ben gróf Stockhammer Ferdinándtól Csaba egynyolcad részét a hozzátartozó szentmiklósi majorsági földekkel együtt vásárolta meg. A meghatározott összeget gróf Festetich Albertnek — tehát az egyik Stockhammer-hitelezőnek — kellett letennie. Bodroghy Papp József 1842-ben a győri káptalan előtt létrejött adásvételi szerződés szerint Győr városában lakó nemes Nagy Sándornak

⁶² Karácsonyi J.: Békésvármegye i. m. III. 199–200.; Nagy I.: Magyarország családai i. m. X. 795–797.; Héjja Julianna Erika: Békés vármegye archontológiája (1699) 1715–1950. Főispánok és alispánok. (Közlemények Békés megye és környéke történetéből 8.) Gyula 2002. 188–191.

⁶³ Karácsonyi J.: Békésvármegye i. m. III. 191–192.; Héjja J. E.: Békés vármegye archontológiája i. m. (2002.) 161–163.

és hitvesének adta el ezt a jószágrészt, amely később gróf Leiningen Lajoshoz került. A távoli vásárlót, illetve Bodroghy „eltűnését” a megyéből az magyarázhatja, hogy az 1840-es években visszatért Győr megyébe.⁶⁴

Beliczay József Bodroghyhoz hasonlóan nem állt az uradalom szolgálatában, ellenben számos megyei posztot — esküdt (1803, 1806–1807), aladószedő (1810–1827), főadószedő (1828–1837) — viselt. Stockhammer Ferdinánd csabai birtokából a gerendási birtokot vásárolta meg 1834-ben, majd 1838–1846 között rendszeresen részt vett a családgyűléseken birtokosként. Hellebrandt Jánost mint szarvasi jegyzőt (1820–1831) ismerhetjük. A csabai Stockhammer-féle nyolcadból 1836 után vásárolt, 1838–1846 között ugyancsak birtokosként állandó tagja volt a családi tanácskozásoknak. Simay Kajetán az előbb említett birtokosokkal megegyezően csak a megye szolgálatában állt, majd miután 1839 körül a Stockhammer-féle csabai nyolcadból 74 holdat vásárolt, állandó tagja lett a családgyűlésnek.⁶⁵

Végül mindenféle megyei vagy uradalmi kötődés nélkül birtokosként egyszer fordult meg a családgyűlésen Kosztolányi Péter és Fehér Imre. Fehér Imre a báró Wenckheim család számtartója volt. A Stockhammer-féle eladott egy-nyolcadból vásárolt résznek köszönhetően egyszer, 1846-ban volt jelen a családgyűlésen. Kosztolányi Péter 1845–1848 között a csabai határban bírt 226 holdat, így 1845-ben mint birtokos és mint gróf Trauttmansdorffné képviselője vett részt.⁶⁶ Leiningen Lajos 1845 előtt az eladott Stockhammer-féle csabai nyolcadból 269 holdat vásárolt, amit még 1848-ban is bírt.⁶⁷ Leiningen a családgyűlésen egyszer sem fordult meg, ellenben Omaszta Lajos 1843–1846 között több ízben is az ő meghatalmazottjaként tűnt fel a családi tanácskozásokon.

A fentebb bemutatott tíz birtokos láthatóan Stockhammer csabai birtokrészéből jutott birtokhoz. A pályafutásuk sok tekintetben nem mutat egyezést: három közülük párhuzamosan szolgált a megyénél és az uradalomnál, míg négy kifejezetten csak a vármegyénél rendelkezett állással, három pedig a birtokon kívül sem megyei, sem uradalmi pozíciót nem viselt. Ellenben közös pont, hogy a birtokvásárlást követően állandó tagjává váltak az egyébként Harruckern-örökösöket összefogó családgyűléseknek. Ezenfelül úgy tűnhet, hogy a családi kapcsolatokon, illetve a megyei és az uradalmi pozíciókon túl még fontosabb tényezője volt a birtokszerzésnek a tőke. Példának okáért Boczkó Dániel 1816-ban szerzett ügyvédi vizsgája után tiszteletbeli alügyészként kezdett (1817–1825), majd 1820-ban endrődi uradalmi fiskális lett. Ennek megfelelően

⁶⁴ MNL BéML IV. A. 1. a. 2269/1842. A Gyulán 1842. szeptember 21-én folytatott nemesi közgyűlés jegyzőkönyve szerint. Pozsony, 1834. október 21. *Héjja J. E.*: Békés vármegye archontológiája i. m. (2009.) 237.

⁶⁵ Beliczayról lásd *Karácsonyi J.*: Békésvármegye i. m. III. 171.; *Nagy I.*: Magyarország családai i. m. Pótkötet. 126–127.; *Kempelen B.*: Magyar nemes családok i. m. II. 49.; *Héjja J. E.*: Békés vármegye archontológiája i. m. (2009.) 226.; Hellebrandtról *Karácsonyi J.*: Békésvármegye i. m. III. 182.; *Héjja J. E.*: Békés vármegye archontológiája i. m. (2009.) 295–296.; Simayról *Karácsonyi J.*: Békésvármegye i. m. III. 130–137. és III. 248–249.; *Nagy I.*: Magyarország családai i. m. X. 186.; *Kempelen B.*: Magyar nemes családok i. m. IX. 356.; *Héjja J. E.*: Békés vármegye archontológiája i. m. (2002.) 176–178.

⁶⁶ *Héjja J. E.*: Békés vármegye archontológiája i. m. (2009.) 274.

⁶⁷ Leiningenről lásd *Karácsonyi J.*: Békésvármegye i. m. III. 171.

kapcsolatba került a gróf Stockhammer családdal, így 1830-ban gróf Auersperg Jánosné (szül. gróf Stockhammer Zsófia) és báró Drechselné (szül. gróf Stockhammer Karolina) képviselőjeként jelent meg, majd 1837-től rendre gróf Stockhammer Herman képviselőjében tűnt fel.⁶⁸ A kettős szerepvállalás példái-
nak a sorát bővíthetnénk, hiszen a családgyűléseken megfordult személyek fele legalább egyszer viselt valamilyen megyei és uradalmi posztot, de többségében a birtokosok sorába soha nem kerültek be.

Hitelviszonyok és a tulajdonszerzés körülményei az elidegenítés folytán

Stockhammer Ferdinánd végül a Harruckern család minden tiltakozása ellenére sikeresen kiárusította Békés megyei birtokrészeit. Eladásukat az örökölt és az öröklést követően felhalmozódó adósságaival indokolta. Stockhammer és a források sem tértek ki azonban arra a fontos kérdésre, hogy végeredményben mi is eredményezte ily mértékű eladósodását? Stockhammer Ferdinánd láthatóan nemcsak a családtól, hanem uradalmi alkalmazottaktól, megyei nemesektől és nem nemesektől, településektől, Pesten és Bécsben élő főuraktól is kölcsönzött, majd hatalmas adósságát Békés megyében fekvő birtokrészeire terhelte, miközben még lehetőségként sem merült fel, hogy más birtokrészeket terheljen meg vagy adjon el. Mindenesetre az adóssággal terhelt birtokrészeire hivatkozva a családot és lényegében a hazai törvényeket is megkerülve viszonylag — talán a korszak hitelviszonyait ismerve túlságosan is — rövid idő alatt sikerült kiárusítania birtokrészeit. A birtokvásárlók között pedig ott vannak a Harruckern-örökösök családgyűlésén résztvevőként jelen lévőek, a közös birtokrészek vagy valamelyik örökös családtag alkalmazásában álló képviselők, vagy épp a család számára hitelt nyújtó személyek.

Az új birtokosok kapcsán mindenképp kiemelendő Csepcsányi Tamás, Szombathelyi Antal vagy épp Omaszta Zsigmond birtokszerzése, akik a Harruckern-örökösök alkalmazásában álló tisztviselők voltak, azaz a birtokszerzés esetükben mindenképpen összefüggésben állhatott a családon belüli ismeretségükkel, vagy egyszerűen rendelkeztek az eladással kapcsolatos belső információkkal, amelyek előnyt jelenthettek a többi esetleges jelentkezővel szemben. Mellettük viszont találunk olyan vásárlókat is, akik korábban Stockhammer Ferdinánd hitelezői között szerepeltek, így Bodroghy Papp Józsefet vagy Csepcsányi Tamást. Csepcsányi tehát nemcsak Stockhammer korábbi teljhatalmú megbízottja volt, hanem egykori hitelezője is, azaz egyszerre volt vevő-hitelező és birtokképviseleti tag. Ez a jelenség pedig azon gyakori esetek példatárát bővíti, amikor is a hitelezés gyakorlatilag „előszobája” volt a későbbi birtokszerzésnek. Ugyanakkor a hitelnyújtás nem minden esetben vezetett birtokvásárláshoz.

Az elidegenítés története tulajdonképpen rávilágít egyrészt a korszak hitelezési problémáira, másrészt pedig megmutatja, hogy a törvények megkerülése — vagy épp a szabályozás hiányosságai — hogyan adtak alkalmat arra, hogy a birodalom másik felében élő birtokos elidegenítse magyarországi birtokrészeit.

⁶⁸ Uo. III. 217.; *Kempelen B.*: Magyar nemes családok i. m. II. 257.; *Héjja J. E.*: Békés vármegye archontológiája i. m. (2009.) 235.

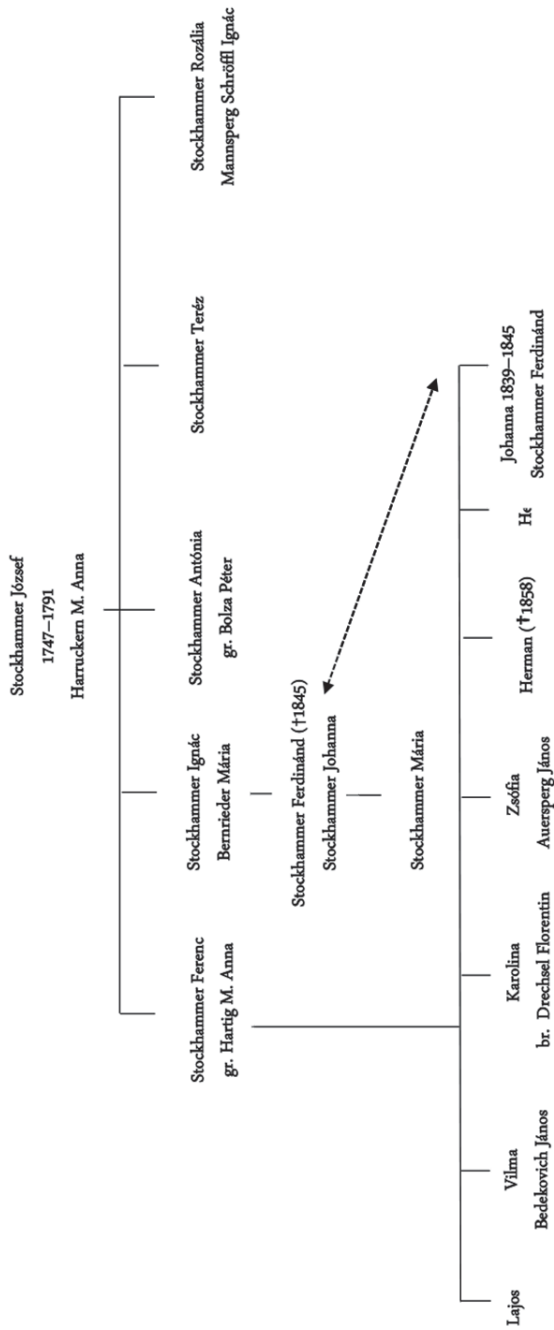
Ráadásul a birtokszerzések nagyrészt nem is szabad piaci körülmények között történtek, hanem korábbi hitelezők vagy az uradalommal kapcsolatban lévő más személyek kerültek előnyös helyzetbe a birtokrészek kiárusításakor. Stockhammer birtokainak eladása és a birtokigazgatás tagjainak tulajdonszerzése egyszerre példa a távoli birtokok megterhelésére és így a birodalom más részében lévő birtokok megmentésére, illetve a „bennfentességre” emlékeztető módon végbemenő vásárlás folyamatára. Ez egyfelől jelezheti, hogy Stockhammer a tisztviselők felé viselt tartozásait az eladással elégitette ki, másfelől pedig az uradalmi alkalmazottak pozíciójukból adódóan többletinformációval bírtak, így másokat, illetve a családtagokat kizárva vásároltak birtokrészeket. Ez pedig ilyenformán aggályokat vethet fel az elidegenítés eljárását illetően. Annyi azonban bizonyos, hogy többek között a Stockhammer-birtokrészek kiárusítása hívta életre Békés megye vékony középbirtokos rétegét, amelynek tagjai nagyrészt a Harruckern-uradalom nagybirtokosaihoz is kapcsolódtak.

A CASE OF ESTATE ALIENATION IN THE EARLY NINETEENTH CENTURY

The Sale of the Assets of the Stockhammer Family in Békés County

by *Adrienn Szilágyi*
(Summary)

In the history of the Harruckern estate in Békés county, and in the formation of the middle layer of the county's landholding society, the sale of the landed assets of the Stockhammer family played a decisive role. The portion of the estate at Szarvas was inherited by the family in the course of the 1798 division through Anna Mária Harruckern, consort of Ferenc Stockhammer. The present study examines the circumstances among which the estate was sold by Ferdinánd Stockhammer, as well as the process of credit lending and consequent indebtedness, and the economic and legal background of alienation. It also explores the measures taken by the Harruckern heirs in order to hinder the process. Stockhammer sold his portions – half of Öcsöd, the eighth part of Csaba and Gyoma – with reference to crushing indebtedness in two phases in 1834 and 1839 to, among others, baron János Podmaniczky, Franciska Ullmann Szitányi (consort of Móric Wodianer), and members of the local well-to-do nobility. The story of this alienation sheds light on the contemporary problems of credit lending, while illustrating the possibilities offered by gaps and byways in the legal structure to landowners living in the other part of the empire to alienate their Hungarian landed assets. Moreover, when the estates were sold out, creditors and other persons connected to the lands in question were favoured, which may indicate either that payment arrears of estate officials were settled through sale, or otherwise that employees were naturally in the possession of additional information about the estates.

A Stockhammer familia családfája

MELLÉKLET

Stockhammer Ferdinánd hitelezőinek összeírása (1833)						
Sorszám	Hitelező neve és lakásának helye	Tőkepénzek sum-mája	Kötelezőlevél dátuma	Betáblázásnak az ideje	Folyamatban lévő per	Bejelen-tett vég-rehajtás
1.	Novák Joachim örökösei Nagyvárad	6 880	1801. nov. 10.	1801		
2.	gr. Károlyi és gr. Sztáray urak	9 889	1801. nov. 10.	1801		
3.	gr. Eszterházy Károly Pozsony	8 403	1802. jan. 9.	1802		
4.	gr. Eszterházy Imre Pozsony	1 500	1802. jan. 29.	1802		
5.	Marczibányi Lajos	55 000	1822. márc. 20. és aug. 29.; 1823. jún. 25.	1822. aug. 16; 1823. febr. 5.; 1829. júl. 8.	lefolyt perek	végrehaj-tás
6.	Hegenmüller báró örökösei Bécs	38 000	1818. máj. 11.	1820. aug. 26.	pere lefolyt Bécsben	végrehaj-tás beje-lentve
7.	Fellner József Bécs	15 000	1802. nov. 8.	"	"	végrehaj-táshoz jussa
8.	Müller Ferenc Bécs	5 000	1819. nov. 10.	" Bécsben	"	végrehaj-táshoz jussa
9.	Smellerl József Bécs	6 000	1819. nov. 10.	"	"	végrehajtás
10.	b. Coetlosquet örökösei	9 293	1802 és 1805	1802 és 1805	a per lefolyt Debrecenben	próbálta-tott
11.	gr. Festetich Albert Buda	225 000	1818. jún. 2.; 1823. szept. 6.	1824. ápr. 28.	pere lefolyt	végrehajtás
12.	Csaba	10 000	1816. máj. 20.	1820	pere lefolyt	
13.	Bodroghy Pap örökösei	25 000	1818. jún. 17.	1820		
14.	Trotter Germanus Bécs	1 000	1813. máj. 6.	1820. Bécsben		
15.	Vásárhelyi Ferenc árvái Bécs	3 000	1816. aug. 21.			
16.	Vidovich Mihály	30 000	1812. júl. 1.	1814. nov. 18.		
17.	Kövenhüller Mária Bécs	2 000	1823. szept. 20.	1823. Bécs		
18.	Stock Ádám Bécs	4 600	1816. jan. 1.	Bécsben	pere lefolyt	
19.	Sindlekker Márton Bécs	5 000	1823. jún. 1.	Bécsben		
20.	Csabai közös birtokos urai	127 000	1822. ápr. 30.	1822		
21.	Artania	10 000	1814-től 1822-ig	Bécsben	perek lefolytak	
22.	Horstman					
23.	Roser					
24.	Mayerhoffer					
25.	b. Szala					
26.	Kohn					
27.	Lind					

Stockhammer Ferdinánd hitelezőinek összeírása (1833)						
Sorszám	Hitelező neve és lakásának helye	Tőkepénzek sum- mája	Kötelezőlevél dátuma	Betáblázásnak az ideje	Folyamatban lévő per	Bejelen- tett vég- rehajtás
28.	Baldi Zsuzsanna	6 000	1825. máj. 1.	1824. ápr. 29.		
29.	Verner József Szentes	3 000	1818. dec. 30.	1824		
30.	Tímár Jónás örökösei Endrőd	6 000	1814. jún. 1.	1820. márc. 4.		
31.	Zsíros János Csaba	1 000	1817. jún. 20.	1824. máj. 6.		
32.	Botyánszky János Csaba	800	1817. jún. 30.	1824. máj. 6.		
33.	Matzák János Csaba	1 000	1817. jún. 20.	1824. máj. 6.		
34.	Stuch János Csaba	1 000	1817. jún. 20.	1824. máj. 6.		
35.	Zelenyánszky János Csaba	1 000	1817. jún. 20.	1824. máj. 6.		
36.	Csepcsányi Tamás Gyoma	9 000	1819. aug. 20.	1824. ápr. 19.	pere lefolyt	
37.	Tóth Mihály	6 971	1817. jún. 21.	1824. júl. 22.		
38.	Bujanovits Ágoston Pest	5 000	1823. máj. 4.	1823. aug. 17.		
39.	Szarvas mezővárosa	10 000	1798. okt. 29.	1819. febr. 14.		
40.	Konkoly Péter özvegye Bé- kés	1 875	1819. aug. 15.	1820. szept. 26.		
41.	Kalmár Endrőd	3 000	1822. nov. 1.	1823		
42.	Kiss Dániel Gyoma	1 000	1820. nov. 6.			
43.	Bíró János Gyoma	1 000				
44.	b. Drechsel Henrik Bécs	14 000	1819. szept. 1.			
45.	Gettarbourg grófné	25 000	1815. máj. 1.	1817. aug. 16.	pere folyik Bécsben	
46.	b. Harruckern örökösök közös kasszája	18 230	1804-től 1820-ig	mindig tabulálva		
47.	gr. Károlyi urak	22 500	1798. márc.	in tabulálva		
48.	gr. Stockhammer Ferenc örökösei	53 324	bizonytalan dátum	bizonytalan dá- tum		
49.	Desöffy András, vagyis Banó Klára	11 000	1824	1824	pere folyik Debrecenben	
	Összesen	799 265				